

Josip Frank i kritika financijskog dijela Hrvatsko-ugarske nagodbe

Posljednjeg mjeseca 1911. u Zagrebu je umro Josip Frank, jedan od najkontroverznijih prvaka Stranke prava u njezinoj trnovitoj povijesti, višegodišnji zastupnik u hrvatskom Saboru i pisac nekoliko važnih rasprava vezanih uz aktualne probleme. Njegovo ime postat će sinonim za onu sastavnicu pravaštva koja je tražila integralno rješenje hrvatskoga nacionalnog pitanja unutar Habsburške Monarhije. Još za Frankova života njegovi će kritičari pustiti u javnost ideologem »frankovština«. Frank i njegovi pristaše postali su u očima političkih protivnika krivi za povezivanje hrvatskoga nacionalnog radikalizma s oportunističkim oslanjanjem na bečke stupove vlasti. Frankov politički smjer, stjecajem povijesnih okolnosti, bio je prepoznatljiv u revnoj i ustrajnoj kritici političke koncepcije koja je držala da je za prevladavanje nepovoljnoga položaja Hrvatske u dualističkom ustroju Monarhije nužna dosljedna provedba »narodnog jedinstva« Hrvata i Srba, koja bi dovela do ostvarenja širega južnoslavenskog bloka i njegove afirmacije u ovome dijelu Europe. Drugim riječima, Frank je bio najsustavniji protivnik rušenja Monarhije radi ulaska u jugoslavensku državnu tvorevinu. Kada je slijedom rezultata Prvoga svjetskog rata ipak stvorena prva jugoslavenska država, njegova je politička misao doživjela brodolom, a njegovi su sljedbenici marginalizirani i šikanirani, ustupajući pod teretom poraza svoj nekadašnji utjecaj iznimno rastućoj Hrvatskoj (pučkoj) republikanskoj seljačkoj stranci pod vodstvom Stjepana Radića, koji je učinio korak dalje i potaknuo nastanak širega političkog pokreta na tragu masovnog nezadovoljstva izazvanog podređenim položajem hrvatskih zemalja u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Ipak, »frankovština« će dugo ostati neprijeporan simbol za nepokolebljive protivnike jugoslavenske države te će zadržati svoje mjesto u hrvatskome političkom životu i mnogo godina nakon Frankove smrti. No, »frankovština« će zadobiti i neke nove ideološke sastavnice koje će, zbog korjenito promijenjenih političkih okolnosti, u nekim svojim aspektima znatno odudarati od izvornih polazišta.

Kada se sagladaju Frankov život i djelovanje, upada u oči da nikada nije dovoljno rasvijetljeno zbog čega je postao prepoznatljiv u hrvatskoj javnosti i zašto se isticao u odnosu na druge suvremene političare. Za nekoga tko promatra politički uspon židovskog građanina banske Hrvatske rođenog 1844. u Osijeku u obitelji useljenika iz ugarskog dijela Monarhije, pravaški izbor nije bio osobito dobra polazišna točka za uspješnu karijeru. A kako je ona tekla? Nakon okončanja studija prava u Beču u redovitom roku i povratka u domovinu, Frank se potvrdio kao poslovno vrlo uspješan zagrebački odvjetnik, sudionik nekih poduzetničkih pothvata i pokretač novina koje su ukazivale i na njegove političke ambicije. Kad je riječ o novinstvu, treba zabilježiti da su prva dva njegova lista izlazila na njemačkom — *Agramer Presse* i njegov sljednik *Kroatische Post* — i da su se isticala kritičkim stajalištem prema politici bana Ivana Mažuranića, koji je tada uživao gotovo apsolutno povjerenje

narodnih zastupnika, što je pokazivao sastav hrvatskog Sabora u čijim klupama dominiraju predstavnici Narodne stranke, stvorene fuzijom nekadašnjih »narodnjaka« i »unionista«. Slično je nastupao list *Brana*, koji je, u Frankovoj redakciji, većinu tekstova objavljivao na hrvatskom jeziku ali s istom sudbinom brzoga prestanka izlaženja zbog učestalih zapljena. Frank je 1870-ih u spomenutim novinama u praksi pokazivao što znači biti u oporbi prema vlastima i kako se pripremati za ozbiljnu političku karijeru, koja je tada zahtijevala dobro poznavanje različitih problema društvenog razvoja. Premda su mu mnogi suvremenici zamjerali da je neopravdano i grubo napadao »bana pučanina« iz osobnih interesa, proklamirano načelo proširene slobode tiska i javnih sloboda imalo je svoja pravila koja je Frank vrlo dobro shvaćao i primjenjivao u praksi, zbog čega je više puta bio meta državnog odvjetnika, Banskog stola i pojedinih istaknutih osoba iz vladajućih krugova nagodbene Hrvatske. Njegovi su listovi bili predmet kaznenih istraga, zabrana i sudskih parnica. Zamjetno je da je »narodnjačka« elita pokušavala bez ustručavanja difimirati svojeg kritičara tvrdnjama da je u službi bivšeg bana Levina Rauha. Takvi su pokušaji međutim bili samo izraz težnje da se izbjegne temeljitija javna rasprava i da se legitimna politička borba svede na neutemeljene optužbe.¹ Kako je Frank imao iznadprosječne organizatorske sposobnosti, a nije mu nedostajalo ni političkog talenta, marljivosti, erudicije i poznavanja pravničke struke, bilo je samo pitanje vremena kada će se njegovo ime pojaviti u vrhu hrvatske politike. Upravo će ga kritičnost povezana s domoljubljem usmjeravati prema redovima Starčevićevih političkih simpatizera, a ne među pripadnike vladajućih saborskih stranaka. Spletom okolnosti Frank će postati *capo della casa* velikog broja pravaša i iznimno utjecati na krajobraz hrvatske politike.

No ono po čemu će Frank nesporno doživjeti prvi javni uspjeh bit će njegova analiza financijskog pitanja u doba provedbe Hrvatsko-ugarske nagodbe i preustroja upravnog sustava. Sadržaj Nagodbe iz studenoga 1868., dogovora kojim su Hrvatska i Ugarska preko parlamentarnih izaslanstava uredile međusobne državnopravne odnose nakon donošenja Austro-ugarske nagodbe (1867.), vrlo je brzo pokazao sve slabosti, među kojima je posebice nezadovoljstvo izazivala financijska strana bilateralnih odnosa. Premda je Hrvatska dobila autonomiju na području unutarnje uprave, sudstva, bogoštovlja i nastave, što je izazivalo zadovoljstvo u dijelu političke elite, financijski poslovi, uključujući porezni sustav, državne dugove, novčarstvo, bankarstvo i druge predmete raspodjele i trošenja javnih financija, kao i trgovinska politika, potpali pod zajedničko zakonodavstvo. Takva podjela poslova pokazala se idealnom podlogom za neprestano preispitivanje hrvatsko-ugarske državne zajednice. Mnogi su historiografi tvrdili da je neznanje hrvatskih pregovarača o vlastitim financijama dovelo do prepuštanja toga iznimno važnog pitanja pod nadzor zajedničke vlade, parlamenta i delegacija u kojima su dominirali Mađari, čime su oni zadobili pun nadzor nad trasiranjem gospodarske politike u prilog ugarskih nacionalnih as-

¹ Kasnije će publicist Josip Horvat, istaknuti »obzoraški« novinar i sljednik »narodnjačke« tradicije, redovito plasirati jednostrane poglede o Josipu Franku. Pri tome nije bio imun na činjenične pogriješke poput one da je Frank 1870-ih uređivao i osječki list *Die Drau* koji je bio sklon unionističkoj ideji. Stvarni urednik toga lista bio je Jakob Frank, brat Josipov. Vidjeti: Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske 1771—1939*, Zagreb, 2003.², 221.

piracija. Uz to su se često navodile poučne riječi znamenitoga mađarskog državnika Ferenca Deáka, koji je navodno rekao hrvatskim pregovaračima da »ona zemlja, koja neima samostalnih financija, samo životari, pa da nije pravo, da Hrvatska ostane do vieka pod tuđjim tutorstvom«.²

Revizija Hrvatsko-ugarske nagodbe (1873.) označila je pokušaj koji je trebao primiriti napetosti između dvaju susjednih naroda u istoj državnoj zajednici. Predstavnici kraljevinskih odbora dogovorili su ukidanje dotadašnjega paušalnog sustava, zamjenjujući ga postotnim. Novi sustav je polazio od pretpostavke da će hrvatska strana zadržati više sredstava za svoje autonomne poslove, ali je ujedno zadržao integralnu financijsku upravu što je odgovaralo ugarskoj strani. Očekivanja su bila jedno, a stvarnost nešto posve drugo. Financijski dio Nagodbe obnavljao se svakih deset godina i u njemu je prevladalo gledište da se za namirivanje potreba hrvatske autonomije uzima 45% prihoda s područja banske Hrvatske, a 55% izdvaja se u korist plaćanja zajedničkih troškova. Budući događaji pokazat će da glavni problem u pregovorima nastaje u načinu izračuna tih omjera, koji su bili temeljeni na poreznoj snazi i određivanju zajedničkih troškova.

Dok je Ugarska nakon donošenja Austro-ugarske nagodbe znatno poboljšala svoj gospodarski položaj jer više nije bila podređena nego je postala ravnopravan partner Austriji, dotle je Hrvatska unatoč dobivanju zemaljske autonomije na određenim područjima uprave i dalje ostala rubni dio ekonomske zajednice Monarhije.³ Takav odnos izazivao je stalne rasprave i prigovore, koji su s vremenom zaoštravani jer je rastao društveni i politički pritisak kao suputnik modernoga ekonomskog razvoja. Potrebe građanskog svijeta i uopće hrvatskoga nacionalnog programa bile su sve veće, tako da je svaki javno angažiran intelektualac morao voditi računa o rastućim zahtjevima svoje zajednice koja nije htjela podnositi tuđu hegemoniju i vlastitu stagnaciju. Stoga ne će biti iznenađujuće da će upravo propitivanje hrvatsko-ugarskih odnosa, napose u njihovoj financijskoj sferi, imati važno mjesto u izbijanju dva velikih narodnih nemira (1883. i 1903.) u banskoj Hrvatskoj.

Zaostajanje u odnosu na gospodarski razvoj Ugarske i nekih drugih dijelova Dvojne Monarhije izazivalo je neprestrane frustracije, koje su se pretakale u žustre

Dr. Josip Frank

² Martin POLIĆ, *Parlamentarna povjest kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, II. dio, Zagreb, 1900., 56. Isto potvrđuje i Ferdo ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1916., 329.

³ O mađarskim postignućima u pregovorima s austrijskom stranom prigodom donošenja Austro-ugarske nagodbe vidjeti kod: László KATUS, »The Common Market of the Austro-Hungarian Monarchy«, u: *The Austro-Hungarian Monarchy Revisited*, ur. András Gerö, Wayne/New Jersey, 2009., 23.

prepirke političkih predstavnika Hrvata i Mađara. Frank je pripadao onima koji su odlučno zagovarali tezu da sadržaj Nagodbe onemogućava izlazak banske Hrvatske iz podređenog položaja u hrvatsko-ugarskoj uniji. Glavni cilj promjena trebao je biti dinamičniji ekonomski razvoj, tj. preobrazba iz tradicionalnog u moderno društvo na temelju gospodarskog rasta. Zato je usmjeravanje pozornosti na specifičnosti financijskih pitanja bilo jedna od ključnih tema za dopunu starih političkih doktrina koje se do tada nisu u dovoljnoj mjeri bavile specifičnim pitanjima ekonomike. Kasnijim pristajanjem uz Stranku prava postaje jasnim da Frank političko rješenje vidi u većoj potvrdi hrvatskoga državnog prava s time da bi ta državnost bila potvrđena u sklopu reformirane Habsburške Monarhije u federalističkom smjeru, a upravo u financijskoj samostalnosti zrcalio bi se ugled i dostojno mjesto Hrvatske u svijetu. Takvim promjenama prevladala bi se dotadašnja ovisnost o ugarskoj vladi i još više istaknule osobine hrvatske državnosti.

Frankovo javno djelovanje nije tijekom druge polovice 1870-ih imalo stranački sadržaj. Mnogo prije ulaska u pravaške redove objavio je dvije brošure, *Die Quote Kroatiens. Eine Studie über das finanzielle Verhältniss zwischen Kroatien und Ungarn anlässlich der bevorstehenden Verhandlungen der Regnicolar-Deputationen* i *Bela Lukács und die Quote Kroatiens*. Obje brošure tiskane su 1879. godine — prva u siječnju, a druga u svibnju. Nije na odmet spomenuti da iste godine, nešto malo poslije Frankove *Die Quote*, izlazi na Sušaku — privremenom središtu pravaštva nakon njegova oporavka od progona nakon neuspjelog Rakovičkog ustanka (1871.) — rasprava *Financijski položaj Hrvatske* u kojoj je na temelju raščlambe završnih računa hrvatskih i ugarskih dohodaka iznijeta slična teza, tj. da Mađari pogrešno prikazuju zajedničke troškove zbog čega je hrvatska strana bila oštećena. Autor te brošure bio je odvjetnik pravaške orijentacije Hinko Hinković, pravim imenom Heinrich Moser (Moses).⁴ Hinković je međutim kritički sagledao Frankove proračune, tvrdeći da je ključ razumijevanja hrvatskoga inferiornog položaja isključivo u političkim odnosima, a da su nagodbene formule točno postavljene. Takva tvrdnja izravno je vezana i uz tumačenja Ante Starčevića, koji je u to vrijeme (1880.), u raspravi »Nagodbe«, zapisao: »Kad su Magjari za se i za nas onakovu nagodbu napram Austrii načinili, svatko vidi da se Hervati iz nikakove nagodbe s Magjari nemogoše polakšici ni dobru nadati.«⁵

Porast zanimanja za financijska pitanja bio je vezan uz više događaja i procesa. Povodi su ležali u tekućim pregovorima hrvatskih i ugarskih kraljevinskih odbora o obnovi financijske nagodbe, saborskim raspravama o zemaljskom proračunu te izvješćima proračunskih odbora u pogledu obračuna prihoda i rashoda.⁶ Uz to, nužno je istaknuti da sve te rasprave nastaju u vremenu kad su se još osjećale teške posljedice kraha bečke burze iz 1873., koje su uvjetovale stagnaciju i restrukturiranje gospodarskih tokova u Austro-Ugarskoj Monarhiji na način da je financijski kap-

⁴ Milan SVOBODA, »Dva naša znamenita advokata. I. Dr. Hinko Hinković«, *Odvjetnik*, Zagreb, 1968., br. 9, 141.

⁵ *Djela Dra. Ante Starčevića, knjiga III.: Znanstveno-političke razprave.*, Zagreb, 1894. (prettisak 1995.), 292.

⁶ Vidi više: Mirjana GROSS, »Financijski temelji nagodbene autonomije civilne Hrvatske i Slavonije 1868—1880.«, *Historijski zbornik*, Zagreb, 41/1988., 89-122.

ital napuštao austrijski dio i preusmjeravao se u ugarski, gdje je iskorišten za snažniju industrijalizaciju zemlje. U takvim okolnostima krucijalnu ulogu imala je ugarska vlada, koja nije pribjegavala nametanju prekomjernih poreza. Na čelu ugarske vlade nalazio se od 1875. iznimno sposobni Kálmán Tisza, koji je konsolidacijom javnih financija, napose porezne politike, uspješno zacrtao put svojoj dugoj karijeri na čelu zemalja krune sv. Stjepana. Jedan od ključeva uspjeha bio je u položaju ugarske države čiji su vodeći predstavnici znali koristiti svoje mogućnosti i sredstva da ojačaju svoj ekonomski razvoj, u skladu s nagodbenim odredbama.⁷ U praksi to je značilo davanje državnih jamstava koja su bila odlučujuća poluga za poticanje investicija. Takvo sredstvo Hrvatska nije imala, što se očitovalo u njezinu zaostajanju u odnosu na Ugarsku.

Frankove brošure su okosnica njegova pristupa financijskim odnosima između Hrvatske i Ugarske, kojemu će ostati vjeran do kraja života. Drugim riječima, Frank će unatoč brojnim promjenama na svome političkom putu kontinuirano zagovarati kritiku dualističkog uređenja i podređenoga hrvatskog položaja u njemu. U brošuri *Die Quote Kroatiens* bavio se sveobuhvatnom raščlambom kvote za određivanje doprinosa zajedničkom proračunu u skladu s vlastitim poreznim prihodima te je pri tome odbacio mađarsko tumačenje po kojemu je hrvatska porezna snaga bila toliko inferiorna da su samo mađarska davanja u zajednički proračun održavala na životu nagodbom zajamčenu hrvatsku autonomiju. Pojednostavljeno rečeno, on se uhvatio u koštac s kritičkim prikazom ugarskog proračuna da bi pokazao što je u njemu loše za banku Hrvatsku. Na temelju procjena i interpretacija prikupljenih podataka o prihodima i rashodima, Frank je ustrajavao na ocjeni da su mađarski podatci pogrešni te posve suprotni stvarnom iskazu hrvatskih pokazatelja. Prema njegovim gledištima jedno od ključnih mjesta spora bilo je nepoznavanje hrvatskoga zemaljskog proračuna i raspodjele poreznih dohodaka. U žarištu spora bilo je točno izračunavanje hrvatskih javnih prihoda. Sporovi su nastajali uz definiranje onih dohodaka u Hrvatskoj koje je Ugarska skupno vodila, a odnosili su se na potrošarine (danas: trošarine) na promet određenih proizvoda, pojedine neizravne poreze i hrvatski udjel u namirenju prednagodbenih državnih dugova. Zbog takvog načina iskazivanja prihoda hrvatski se dio određivao po kvoti. Koristeći vlastite proračune Frank je javnosti skrenuo pozornost da iznos kvote od 6,44%, koju je banska Hrvatska, tada još bez područja Vojne granice koja će uskoro biti ponovo vraćena u njezin sastav (1881.), uplaćivala za potrebe zajedničkih poslova, ne odgovara stvarnom stanju. Prema njegovoj računici ta je kvota morala biti znatno manja, odnosno trebala je iznositi 1,93%, što je navodilo promatrače na zaključak da je hrvatska strana uplaćivala znatno više sredstava u zajednički proračun i tako ugrožavala stabilnost svojih poreznih prihoda. Razlika u iznosu kvote nastala je u Frankovu načinu obračuna, kojim je uzet u obzir odnos prema fiskalnim prihodima čitave Monarhije.

Ugarska strana nije namjeravala pristajati na Frankove prijedloge o izmjeni izračunavanja financijskih davanja, a ni na one drugih hrvatskih predlagača, kad se raspravljalo o načinu obračuna poreza pa i o tome da porez poduzeća i poduzetnika

⁷ Iván T. BEREND—György RÁNKI, *Europska periferija i industrijalizacija 1780.—1914.*, Zagreb, 1996., 102.

koji posluju u Hrvatskoj ne budu uplaćivani u Ugarskoj. S vremenom je dolazilo do manjih revizija financijske nagodbe, ali one nisu išle u prilog financijske samostalnosti Hrvatske. Hrvatski su prigovori redovito odbacivani i tako je realno slabjela svijest o dugotrajnijoj održivosti postojeće nagodbene zajednice, a trajno jačao skepticizam prema hrvatsko-ugarskim državnim odnosima. To je istodobno jačalo položaj onih hrvatskih političara koji su tražili naslon u Beču, smatrajući da je on ipak manja opasnost i od mađarskog imperijalizma i od ideologije narodnog jedinstva Hrvata i Srba.

Hrvatsko-mađarski spor imao je još jedno naličje. Riječ je o tezi mađarskih predstavnika da je hrvatski dio zajednice nesproman za samostalan život i da ne bi imao dovoljno vlastitih javnih prihoda za održavanje autonomije. Tako se stvarala slika o mađarskoj supremaciji, koja je izražena u financijskoj pomoći oslabljenoj Hrvatskoj, odnosno pokrivanju njezine nerazvijenosti. To je trebalo značiti da su hrvatski javni prihodi nedostatni za zadovoljavanje njezine nagodbene autonomije. Takve ocjene stvorile su napeto ozračje. Glavni promicatelj teze o mađarskom uzdržavanju Hrvata bio je parlamentarni zastupnik Béla Lukács, koji je u nizu članaka, objavljenih u režimsko-liberalnom *Pester Lloyd*u, iznio ocjenu da je kronični manjak u ugarskom proračunu posljedica nepovoljne financijske nagodbe s Hrvatskom.⁸ Zaključio je da Hrvatska nije sposobna živjeti samostalnim političkim životom zbog malih javnih prihoda. Hrvatska strana odmah je reagirala na tvrdnju o mađarskoj milosti. Ponuđena je protutvrdnja da Hrvati realno snose svoj dio poreza koji se pogrešno predočuje i tako se stvara lažna slika o gospodarskoj nesposobnosti, a to je vodilo i do nužne političke podređenosti. U tom je smislu Frank vrlo revno i sustavno prihvaćao javnu borbu o čemu govori i njegova brošura u kojoj pobija stavove Bela Lukácsa. Tada je iznio još jedan argument u odnosu na pitanje održivosti pojedinih država na političkoj karti Europe: »Radi daljnijega navoda g. Lukača, da Hrvatska već radi svoga neznatnog prihoda nije za samostalnost političku sposobna navesti mi je samostalnu Srbiju, koja posjeduje jedva više od polovice poreznog prihoda Hrvatske, pa imade uz to svoje vlastito zastupstvo u inozemstvu.«⁹ I u kasnijim raspravama Frank je znao uspoređivati površinu i financijsku snagu banske Hrvatske, zajedno s pokazateljima drugih hrvatskih zemalja prema pravaškom programu, s drugim manjim ili srednjim europskim državama da bi pokazao kako je netočna tvrdnja o hrvatskoj nesposobnosti za samostalan politički život.

Frankove brošure o financijskim pitanjima možemo definirati i kao primjer rano-ekonomskog nacionalizma kojim se nastojalo postići ukidanje ograničenja što ih je nametao nagodbeni sustav i postizanje što višeg stupnja financijske suverenosti. U njima je očit napor da se pokaže neophodnost nacionalnog nadzora nad ključnim gospodarskim tokovima i težnja za postignućem onih državnih prava koja su već izborili neki Hrvatima susjedni narodi. Idućih godina Frank je sa svojim suradnicima produbljavao poglede o hrvatskom ekonomskom položaju, zagovarajući financijsku samostalnost kao preduvjet za bolji razvitak i uređivanje odnosa s ugarskom stra-

⁸ Članci su objavljeni u prijevodu na hrvatski jezik u zagrebačkom dnevniku *Obzor*, br. 81-84, u travnju 1879., pod naslovom »Financijski odnošaji među kraljevinama Hrvatske, Slavonije i Ugarske«.

⁹ »Kvota Hrvatske«, *Brana*, Zagreb, 1879., br. 6 (21. lipnja), 3.

nom, a pri tome je držao da treba, kada je potrebno, uzeti u obzir i zaštitne mjere za očuvanje domaćeg gospodarstva. S druge strane, njegova gledišta nisu bila daleka ekonomskom liberalizmu, što se vidjelo iz zagovaranja otvorenijega investiranja inozemnog kapitala. Frankov angažman bit će najvidljiviji u radu hrvatskoga Kraljevinskog odbora, na prelasku iz 19. u 20. stoljeće, u kojemu će biti jedan od najagilnijih zagovornika samostalnosti prigodom rasprava o obnovi financijskih nagodbi Hrvatske s Ugarskom, čime je neprijeporno zagovarao promjenu političke konstrukcije unutar Monarhije ustavnim putem. O tome svjedoče njegovi nunciji — pisani sastavci članova deputacija — u kojima je navodio primjere negativne strane financijskih odnosa, poput usporenije izgradnje prometnica, regulacija rijeka i industrijalizacije ili razvoja gradova. Frank je tako mogao isticati na sjednicama Kraljevinskog odbora da je Hrvatska Nagodbom u dobroj vjeri povjerila svoje materijalne interese zajedničkoj vladi, koja je u stvarnosti pokazala više sklonosti za Ugarsku. Šire nezadovoljstvo takvim stanjem pridonijet će da mnogi zagovornici hrvatsko-ugarskog unionizma započnu predlagati nove modele izračunavanja financijskih prihoda i izdataka, shvaćajući da je to jedini način da se postignu bolji uvjeti života.

Naposljetku, možemo još uočiti da u brošuri *Die Quote Kroatiens* Frank ističe još neke poglede koji se pokazuju konstantom u njegovu političkom radu. To je kritika potpisnika nagodbenih dogovora, odnosno onih političara iz domaćih redova koji su sklapanjem sporazuma počinili, prema njegovu mišljenju, ozbiljnu štetu interesima Hrvatske. Ta je kritika bila podudarna uvriježenim pogledima Ante Starčevića i sigurno će imati važno mjesto u njihovu kasnijem povezivanju. Uz to, Frank pozitivno parafrazira saborski govor Koste Vojnovića prema kojem je banska Hrvatska, uz Dalmaciju, vrijedan ključ u rukama Monarhije za prodor na Istok. S obzirom na činjenicu da je nekoliko mjeseci prije izlaska Frankove brošure austro-ugarska vojska zauzela, ne temelju odluka Berlinskog kongresa (1878.), Bosnu i Hercegovinu, time je naznačeno da bi pridavanje veće pozornosti hrvatskom položaju u dualističkoj Monarhiji trebalo ići u korist općoj monarhijskoj politici, a napose njezinu aktivnom uključivanju u razmršavanje istočnog pitanja. I tu ponovno uočavamo jednu temu koja će dugoročno utjecati na formiranje Frankove politike i njezino prožimanje s pravaškom pogledima.

Premda su mu mnogi politički protivnici nekritički pripisivali da je služio dualističkim stupovima vlasti i tako iznevjerio ne samo pravaški, nego i hrvatski nacionalni program, neophodno je naglasiti da su upravo Frankovi dosezi u proučavanju financijskog pitanja imali važnu ulogu u oblikovanju modernih pogleda na zasadama promicanja ideje samostalnosti i dubljega shvaćanja nacionalizma. Upravo Frankove raščlambe i otvorene kritike svih slabosti dualističke arhitekture Monarhije tjeraju inteligenciju da ozbiljnije počinje razmišljati o štetnim posljedicama nagodbenih veza i potiču financijsko opismenjivanje javnosti. One ujedno dokazuju da je bio iskren zagovornik nespunijega hrvatskog razvoja, a ne pijun u rukama budimpeštanskih i(li) bečkih vlastodržaca. Frankove analize imale su za cilj otklanjanje hegemonijalnih silnica izvanhrvatskih čimbenika i po tome nisu mogle biti sporne, a pokazat će se da je veći problem bio u unutarnjim sukobima na hrvatskoj političkoj sceni, jer je došlo do rastezljivog tumačenja težnji hrvatskog naroda za postizanjem njegovih nacionalnih i državnih interesa u zadanim okolnostima. I ne samo to. Frank je prema

priznanju mnogih njegovih sljedbenika, naročito mladih, snažno utjecao na to da se late proučavanja financijsko-poreznih problema, što im je dugoročno iznimno pomagalo u njihovih zadaća u Saboru i gradskim zastupstvima.

Pitanje fiskalnog sustava ostat će trajno otvoreno i nakon Frankove smrti, napose u vremenima jugoslavenskih državnih tvorevina, kad se iznova otvaralo pitanje raspodjele financijskih sredstava između tadašnje Hrvatske i državnog središta u Beogradu s ništa manjim posljedicama i još mučnijim natezanjima. Tako će Vladko Maček napisati u predgovoru znamenite Bićanićeve rasprave *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja* (Zagreb, 1938.) da je financijska podređenost nakon 1918. i privrženost novoj dinastiji bila još veće zlo: »Što više, ne postupaju sa Hrvatskom i prečanskim krajevima ni onako kako civilizirana država postupa sa svojim kolonijama, nego po prilici kako je Turska u doba raspadanja turskog carstva postupala sa svojim pašalucima. I to ne samo u pogledu političkom, nego naročito u pogledu ekonomskom. Zato je ta politika Hrvatsku i ostale prečanske krajeve stavila u neprispodobivo gori položaj, nego što su ga imali pod bivšom austro-ugarskom monarhijom, te ih dovela do ruba gospodarske propasti.«¹⁰ Ponavljanje prošlosti na još nepovoljniji način moglo je samo podsjetiti kako su i u ranijem razdoblju nastupali pojedinci s jasnom vizijom o potrebi borbe za samostalnošću i vjere u snagu vlastitog naroda. Pri tome su se različiti aspekti financijske problematike pokazali ključnim pitanjem političkih rasprava. Ili da zaključno parafraziramo danas jednog od najpopularnijih svjetskih povjesničara, Nialla Fergusona, financijska je povijest ključna sporedna priča cjelokupne povijesti.

Stjepan MATKOVIĆ

¹⁰ Nav. prema: Rudolf BIĆANIĆ, *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*, Zagreb 2004.², 35.